

МІЖНАРОДНЕ ПРАВО ПРАВ ЛЮДИНИ

УДК 341.24; 341.231.14
DOI <https://doi.org/10.32782/ILA.2025.33.03>

ЗАМУЛА А. Ю.,

кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри міжнародного та європейського права
Державного некомерційного підприємства
«Державний університет «Київський авіаційний інститут»

ЗАХИСТ ПРАВ ЖІНОК У КОНТЕКСТІ ГЕНДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ: АНАЛІЗ ЗАХОДІВ ПРОТИДІЇ НАСИЛЬСТВУ

Анотація. Стаття присвячена дослідженню безпекових викликів у сфері захисту прав жінок, зокрема у контексті боротьби з насильством. Вказується, що насильство щодо жінок є однією з найбільших загроз правам, здоров'ю та благополуччю, а також серйозною перешкодою для досягнення рівності статей. Гендерна безпека, яка охоплює захист жінок від насильства, дискримінації та загроз у різних сферах життя, розглядається як основа для формування правового і соціального середовища, сприятливого для розвитку жінок.

У статті аналізуються основні міжнародні та національні механізми, спрямовані на боротьбу з насильством щодо жінок. Особлива увага приділена міжнародним інструментам, таким як Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), а також Резолюціям ООН, які закликають держави до посилення заходів щодо протидії насильству та діяльності міжнародних організацій у цій сфері. Авторка підкреслює важливість імплементації міжнародних стандартів на національному рівні, зокрема через удосконалення законодавчої бази, що передбачає ефективні заходи захисту для жертв насильства, зокрема жінок. Розглядаються соціальні, культурні та психологічні аспекти насильства, які сприяють його поширенню.

Зазначається, що в сучасному світі держави відіграють ключову роль у забезпеченні безпеки жінок та протидії гендерно зумовленому насильству. Держави, які дотримуються принципів соціальної справедливості та рівності, активно розробляють та впроваджують політики, спрямовані на підтримку жінок, які стали жертвами насильства, а також на запобігання таким злочинам у майбутньому. Комплексні заходи включають як законодавчі ініціативи, так і соціальні програми, спрямовані на захист постраждалих, підвищення обізнаності населення та притягнення винних до відповідальності.

Окремої уваги заслуговує аналіз міжнародних ініціатив, таких як Стамбульська конвенція, яка визначає загальноприйняті стандарти запобігання насильству щодо жінок та боротьби з ним. Простежується, як ратифікація та впровадження норм цієї конвенції

впливають на зміну національного законодавства та розвиток інституцій, що займаються захистом жінок від насильства.

Дослідження демонструє, що держави, інвестуючи у соціальні гарантії, освіту та правозахисні механізми, суттєво зменшують ризики насильства щодо жінок. Досвід країн із розвиненою соціальною політикою підтверджує, що лише комплексний підхід, що включає правові, економічні та соціальні аспекти, може забезпечити ефективну боротьбу з гендерно зумовленим насильством. Висновки наукового доробку підкреслюють важливість впровадження інтегрованих державних програм, що враховують специфіку національного контексту, а також необхідність активної участі громадськості у формуванні та реалізації політики у сфері захисту прав жінок.

Ключові слова: права жінок, гендер, гендерно зумовлене насильство, насильство щодо жінок, держава, соціальна політика, законодавчі ініціативи.

Постановка проблеми. У сучасному світі проблема подолання насильства щодо жінок залишається гострим соціальним і правовим викликом, що потребує системного підходу з боку держави та суспільства. Незважаючи на прогрес у сфері гендерної рівності, жінки в різних країнах продовжують стикатися з фізичним, психологічним, економічним та сексуальним насильством, яке має руйнівний вплив на їхнє життя, здоров'я та соціальну інтеграцію. Боротьба з цим явищем потребує ефективних механізмів захисту, превентивних заходів і чітких державних гарантій безпеки. Держави, які керуються принципами рівності, справедливості та соціального забезпечення, відіграють ключову роль у формуванні та реалізації політик, спрямованих на боротьбу з насильством щодо жінок. Завдяки розвиненим соціальним інститутам, наявності системи підтримки для постраждалих, ефективному законодавчому регулюванню та міжнародній співпраці, такі країни демонструють позитивні результати у зниженні рівня насильства. Водночас, навіть у соціально орієнтованих державах існують бар'єри, які ускладнюють забезпечення безпеки жінок, зокрема, недостатня реалізація законодавчих норм, брак фінансування кризових центрів, суспільні стереотипи та низька поінформованість населення про механізми захисту. Таким чином, актуальним є дослідження впливу держав на забезпечення безпеки жінок у рамках боротьби з насильством. Важливо визначити, які політики та механізми є найбільш ефективними, як соціальні гарантії впливають на рівень насильства щодо жінок та які міжнародні практики можна адаптувати для посилення захисту постраждалих.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. При дослідженні різних аспектів цієї теми було використано Резолюції Ради Безпеки ООН, Конвенції, міжнародно-правові документи ОБСЄ, ЮНЕСКО, тощо. Однак, незважаючи на численні дослідження в цій галузі, багато питань залишаються невирішеними і потребують подальшого вивчення та опрацювання.

Метою статті є аналіз впливу державної політики на забезпечення безпеки жінок через механізми протидії гендерно зумовленому насильству. Дослідження спрямоване на виявлення ефективних стратегій, які впроваджують соціально орієнтовані держави для захисту жінок, включаючи

законодавчі ініціативи, соціальні програми, роботу спеціалізованих інституцій та міжнародні зобов'язання.

Виклад основного матеріалу. Насильство щодо жінок є одним із найпоширеніших і найстійкіших порушень прав людини у світі, що впливає з глибоко вкорінених уявлень про нерівноправний статус жінок. Будучи основною, але такою, якій можна запобігти, причиною поганого стану здоров'я та смерті жінок, це явище також є проблемою громадської охорони здоров'я. Насильство щодо жінок має не менш руйнівний вплив на суспільство в цілому, впливаючи на продуктивність праці жінок і призводячи до загальних економічних втрат. Боротьба з насильством щодо жінок, особливо в постконфліктних і перехідних ситуаціях, має важливі наслідки для безпеки людини. Дійсно, якщо не боротися з насильством щодо жінок, воно перешкоджає розвитку країни, спричиняючи серйозні порушення сімейних, громадських і соціальних структур і, в кінцевому рахунку, завдаючи шкоди набагато більше, ніж безпосереднім жертвам.

Насильство щодо жінок не є новою проблемою. Глибокі страждання і шкода, завдані цим поширеним порушенням прав людини, мало змінилися протягом століть. Значною мірою ті самі нерівності та дисбаланси влади, які завжди сприяли насильству над жінками, існують і сьогодні. Однак змінився ландшафт, контекст, в якому відбувається насильство. Насильство щодо жінок більше не розглядається як неминуча частина сімейного життя, соціальних відносин і не може бути виправданим. Після зростання жіночого руху активістки вимагали боротьби з насильством, що є фундаментальним гарантуванням рівних прав. За останні десятиліття на глобальному рівні відбулися значні зміни у формулюванні зобов'язань держав у боротьбі з насильством щодо жінок, незалежно від того, чи вчиняється воно приватними особами або державою, як під час війни, так і в мирний час.

Якщо останні десятиліття 20-го століття можна охарактеризувати інтенсивним активізмом проти насильства щодо жінок, закликами до дій для компенсації шкоди та спробами реагувати на міжнародному, національному та регіональному рівнях, то перші роки 21-го століття включають в себе певну міру самоаналізу. Набагато більше уваги приділяється підбиттю підсумків та спробам каталогізувати втручання, які реально призводять до зменшення кількості випадків насильства щодо жінок, посилення захисту та допомоги жертвам насильства, а також до припинення безкарності тих, хто вчиняє таке насильство. Інтерес до виокремлення кращих практик протидії насильству щодо жінок значною мірою зумовлений усвідомленням того, що, незважаючи на величезну кількість роботи в цій сфері, насильство щодо жінок продовжується в кожній країні світу, а в деяких випадках, таких як збройні конфлікти та постконфліктна відбудова, навіть стає більш інтенсивним [1].

У контексті еволюції підходів до проблеми боротьби з насильством щодо жінок набуває особливої актуальності роль урядових і неурядових

міжнародних організацій. Серед ефективних ініціатив варто виділити структуру ООН Жінки – організацію ООН, яка відповідає за питання гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок. Організація підтримує держави-члени ООН у встановленні глобальних стандартів досягнення гендерної рівності та співпрацює з урядами і громадянським суспільством у розробці законів, політик, програм і послуг для забезпечення ефективного впровадження цих стандартів з метою досягнення значних змін для жінок і дівчат у всьому світі. ООН Жінки працює на глобальному рівні для сприяння рівній участі жінок у всіх аспектах життя задля досягнення стратегічної мети – Цілей сталого розвитку для жінок та дівчат, зосереджуючись на чотирьох стратегічних пріоритетах: забезпечення лідерства, участі та рівного користування можливостями систем державного управління; забезпечення гарантованого доходу, гідної роботи та економічної незалежності жінок; забезпечення захисту всіх жінок і дівчат від усіх форм насильства; забезпечення внеску та більшого впливу жінок і дівчат у процесах побудови сталого миру та стійкості, а також користування на рівних засадах можливостями із запобігання стихійних лих і конфліктів та гуманітарної діяльності [2]. З-поміж спеціалізованих установ Організації Об'єднаних Націй слід насамперед згадати ЮНЕСКО – Організацію Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури. У її документах, аналітичних дослідженнях та інших звітах визначаються такі категорії: гендер, гендерна рівність, стать [3]. Гендер трактується як роль та обов'язки, сформовані сім'єю, суспільством та культурою, які вважаються належними для жінок та чоловіків у певному суспільстві в певний час [4].

Особливо важливою є діяльність НАТО, що віддана справі захисту і просування принципів індивідуальної свободи, прав людини, демократії і верховенства права. Гендерна рівність і порядок денний «Жінки, мир і безпека» є невід'ємними складовими сталого миру і відображають основні цінності і пріоритети НАТО. НАТО відіграє унікальну і важливу роль у просуванні питань щодо жінок, миру і безпеки як стратегічного, заснованого на цінностях, імперативу [5]. НАТО визнає, що нестабільність, кризи, конфліктні і постконфліктні ситуації мають величезний і непропорційний вплив на жінок і дівчат. Жінки і дівчата в усьому світі стикаються з погіршенням рівня безпеки і захисту і порушенням їхніх прав. Зберігаються перешкоди для повної, рівноправної, безпечної та конструктивної участі жінок у громадському та політичному житті, а також у процесах забезпечення миру та безпеки. Порядок денний НАТО у сфері безпеки людини і тематика «Жінки, мир і безпека» відображають підходи, орієнтовані як на людину, так і на права, які взаємно підсилюють один одного, але залишаються окремими. У той час як безпека людини охоплює усі аспекти, пов'язані з захистом і безпекою усіх людей, «Жінки, мир і безпека» зосереджується на гендерних наслідках конфліктів, які часто непропорційно впливають на жінок і дівчат через гендерну нерівність і дискримінацію.

Члени Альянсу визнають тісний зв'язок між цими двома програмами. Наприклад, сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, є частиною порядку денного НАТО з питань безпеки людини, а також міцно укорінилось в порядку денному з питань жінок, миру і безпеки. В усіх конфліктах навмисне використання сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом як тактики ведення війни становить серйозну загрозу, підриваючи стійкість суспільств і загальну стабільність регіонів. НАТО прагне забезпечити, щоб усі місії, операції і заходи Альянсу ефективно запобігали і реагували на насильство щодо жінок, як це передбачено в Політиці НАТО щодо запобігання і реагування на насильство щодо жінок [5]. Ця політика ґрунтується на отриманих уроках і успіхах багаторічної роботи у сфері «Жінки, мир і безпека» самого Альянсу, держав-членів НАТО, країн-партнерів і організацій громадянського суспільства. Діяльність НАТО демонструє, що навіть суто оборонні структури можуть і мають інтегрувати права жінок у свою стратегію. Хоча Альянс не є правозахисною організацією в класичному розумінні, його зусилля у сфері реалізації принципів «Жінки, мир і безпека» відіграють важливу роль у формуванні безпекової архітектури, що враховує потреби та права жінок.

ОБСЄ, як найбільша у світі регіональна міжурядова організація з питань безпеки, також визнає взаємозв'язок між забезпеченням гендерної рівності, викорінювання насильства щодо жінок та досягненням реальної і стійкої безпеки для всіх громадян. Коли насильство щодо жінок продовжує існувати, воно увічнює дискримінацію, призводить до нестабільності та перешкоджає розвитку будь-якої нації. Боротьба з насильством щодо жінок лежить в основі мандату ОБСЄ. Організація має статус спостерігача в ООН і об'єднує 57 країн-учасниць з Європи, Азії та Північної Америки. У 2004 році держави-учасниці ОБСЄ висловили свою зацікавленість у просуванні рівності між жінками та чоловіками та зменшенні дискримінації, прийнявши План дій з просування гендерної рівності [6].

План дій спрямовує виконавчі структури ОБСЄ, зокрема Секретаріат, на розробку програм та моніторинг прогресу у запобіганні насильства щодо жінок, а також на підтримку виконавчих структур ОБСЄ та держав-учасниць у виконанні відповідних зобов'язань щодо сприяння гендерній рівності [7]. Рішення міністрів 2005 року про запобігання та боротьбу з насильством щодо жінок містить рекомендації державам-учасницям щодо видів заходів, які слід вжити для покращення запобігання насильству та захисту і допомоги жертвам [8]. Інша резолюція ОБСЄ 2005 року зосереджується на питаннях участі жінок у запобіганні конфліктам, врегулюванні криз та постконфліктній реабілітації та інтегрує значну частину змісту Резолюції Ради Безпеки Організації Об'єднаних Націй (Резолюція РБ ООН № 1325) в роботу ОБСЄ [8]. Резолюції РБ ООН 1325 та 1820 закликають усі сторони збройних конфліктів вживати спеціальних заходів для захисту жінок та дівчат від гендерно зумовленого насильства, зокрема від зґвалтувань та інших форм сексуального насильства, а також будь-якого насильства

в умовах збройних конфліктів [9]. Зокрема, за дорученням ОБСЄ було проведено кількісне та якісне дослідження, щоб визначити рівень поширеності різних форм насильства над жінками й дівчатами (VAWG) в умовах конфлікту і його відсутності в певних державах-учасницях ОБСЄ, зокрема в Албанії, Боснії та Герцеговині, Чорногорії, Північній Македонії, Сербії, Молдові й Україні. Таке дослідження також проводилось у Косово [10].

Міжнародне співтовариство зробило кроки, щоб позитивно оцінити унікальний досвід жінок у конфлікті та роль, яку вони можуть відігравати в ініціативах з підтримання миру та безпеки. На глобальному рівні Конвенцію Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), прийняту в 1979 році Генеральною Асамблеєю ООН, часто зображують як «всесвітню хартію привілеїв для жінок». Вона окреслює обов'язки країн-підписантів покласти край упередженому ставленню до жінок у всіх проявах. Так, Конвенція визначає дискримінацію щодо жінок як «...будь-яке розрізнення, виняток або обмеження за ознакою статі, що має своїм наслідком або метою ослаблення або знищення визнання, використання або здійснення жінками, незалежно від їхнього сімейного стану, на основі рівноправності чоловіків і жінок, прав людини та основних свобод у політичній, економічній, соціальній, культурній, громадянській або будь-якій іншій галузі». Приймаючи Конвенцію, держави беруть на себе зобов'язання вжити низку заходів, спрямованих на припинення дискримінації щодо жінок у всіх її формах, зокрема включити принцип рівності чоловіків і жінок у свою правову систему, скасувати всі дискримінаційні закони та прийняти відповідні закони, що забороняють дискримінацію щодо жінок; створити суди та інші державні установи для забезпечення ефективного захисту жінок від дискримінації; та забезпечити ліквідацію всіх актів дискримінації щодо жінок з боку осіб, організацій чи підприємств [11].

Пекінська декларація та Платформа дій, прийняті на четвертій Всесвітній конференції зі становища жінок свого часу ще більше посилили прихильність до просування прав жінок, зосередивши увагу на таких сферах, як добробут, навчання та погане поводження з жінками. Платформа дій охоплює 12 найважливіших проблемних сфер, які сьогодні так само актуальні, як і 20 років тому: бідність; освіта і навчання; охорона здоров'я; насильство; збройні конфлікти; економіка; влада і прийняття рішень; інституційні механізми; права людини; засоби масової інформації; навколишнє середовище; і дівчата. Для кожної критично важливої сфери, що викликає занепокоєння, визначені стратегічні цілі, а також детальний перелік відповідних заходів, які мають бути вжиті урядами та іншими зацікавленими сторонами на національному, регіональному та міжнародному рівнях. На двадцять третій спеціальній сесії Генеральної Асамблеї в червні 2000 року, присвяченій огляду виконання Пекінської декларації та Платформи дій, уряди домовилися про подальші дії для прискорення виконання Платформи дій і забезпечення повного виконання зобов'язань щодо гендерної рівності, розвитку і миру [12].

Рада Європи, як найбільша регіональна міжнародна організація, також відіграє важливу роль у цьому питанні. 6 березня 2024 року Комітет міністрів Ради Європи ухвалив нову Стратегію Ради Європи з гендерної рівності на 2024–2029 роки. Стратегія розрахована на шість років і спрямовуватиме роботу Ради Європи та її держав-членів (включно з Україною) на досягнення більшої гендерної рівності. Стратегія зосереджена на шести ключових цілях: запобігання та боротьба з гендерними стереотипами та сексизмом; запобігання та боротьба з насильством щодо жінок і дівчат та домашнім насильством; забезпечення рівного доступу жінок до правосуддя; досягнення збалансованої участі жінок і чоловіків у політичному, громадському, соціальному та економічному житті; забезпечення розширення прав і можливостей жінок та гендерної рівності в контексті глобальних і геополітичних викликів; реалізація стратегій досягнення гендерної рівності та міжсекторальної інклюзії. Сприяння гендерній рівності є пріоритетом у роботі Ради Європи, про що свідчить План дій Ради Європи для України на 2023–2026 роки «Стійкість, відновлення та відбудова» [13]. Результатом роботи Ради Європи у сфері прав людини та гендерної рівності стала велика кількість правових інструментів та керівних політик, спрямованих на просування та розширення прав і можливостей жінок та ефективне впровадження гендерної рівності в державах-членах та за їх межами. Комітет міністрів і Парламентська асамблея Ради Європи ухвалили вражаючу кількість конвенцій, рекомендацій і резолюцій, які спрямовують і впливають на розвиток гендерної рівності в Європі та в усьому світі.

Одним із найважливіших міжнародно-правових актів у сфері протидії насильству є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція 2011 року) [14]. Стамбульську конвенцію можна вважати своєрідним «золотим стандартом» у сфері прав людини та європейських цінностей щодо ліквідації гендерно зумовленого насильства, насильства щодо жінок та домашнього насильства. Вона розглядає насильство щодо жінок та домашнє насильство (в тому числі щодо чоловіків) як наслідок існуючих суспільних відносин, а також вказує на те, що жодні традиції, усталені забобони, звичаї тощо не можуть бути виправданням для brutального порушення прав людини, яким є насильство. Конвенція є першим європейським інструментом, який має на меті на законодавчому рівні запобігати гендерно зумовленому насильству, захищати жертв насильства та карати кривдників. Вона пояснює, що країни повинні робити для запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та домашнім насильством. Серед заходів – підвищення обізнаності, збір даних та правові заходи (наприклад, визнання примусової стерилізації або каліцтва жіночих статевих органів формою насильства над жінками). Основна увага приділяється залученню державних органів до заходів із запобігання, переслідування та захисту. Це можна зробити за допомогою тренінгів, освіти, ресурсів,

правоохоронних органів та правових систем. Усі держави, які ратифікували Конвенцію, повинні застосовувати її шляхом «імплементачії». Це означає, що вони повинні прийняти закони, політику та заходи для застосування Конвенції.

Існує два способи моніторингу імплементачії Конвенції: процедура оцінки по кожній країні, яка починається з базового звіту і закінчується фінальними звітами та висновками незалежного експертного органу (GREVIO); спеціальна процедура термінового розслідування, яка може бути ініційована GREVIO, коли є достовірна інформація, що вказує на порушення Конвенції. Дані показують, що в середньому жінки та дівчата з інвалідністю в 2–5 разів частіше стикаються з насильством, ніж інші жінки та дівчата. В ЄС 34% жінок, які мають проблеми зі здоров'ям або інвалідність, протягом життя зазнавали фізичного або сексуального насильства з боку партнера. Насильство може включати домашнє та гендерно зумовлене насильство, інституційне насильство, примусову стерилізацію, контрацепцію та аборти, а також переслідування, в тому числі сексуальні домагання. Незважаючи на те, що жінки та дівчата з інвалідністю більше ризикують стати жертвами насильства, вони отримують недостатньо інформації про насильство та сексуальну освіту. Через брак обізнаності, доступності та розумного пристосування вони мають труднощі або навіть не можуть отримати доступ до підтримки та правосуддя. Усі ці аспекти охоплює Стамбульська конвенція. При розробці цієї Конвенції було взято до уваги багато принципів з Конвенції ООН про права людей з інвалідністю. Імплементачія Конвенції прямо вказує на захист прав людей з інвалідністю [15]. Взаємодія з Конвенцією та її моніторинговим органом, неурядові організації, в тому числі організації людей з інвалідністю та жінок з інвалідністю, відіграють важливу роль у дотриманні стандартів Конвенції, беручи участь у її впровадженні та моніторингу. Вони можуть повідомляти GREVIO про порушення та невиконання Конвенції в рамках процедури оцінки або розслідування в країні.

Відтак, останніми роками ми стали свідками посиленого підбиття підсумків прогресу на шляху до викорінення насильства щодо жінок. Очевидно, що було досягнуто величезного успіху, починаючи з простого визначення насильства як порушення прав людини і закінчуючи розробкою та перевіркою теорій причин та наслідків насильства щодо жінок. Численні уряди прийняли закони, запровадили політику та розширили мережі соціальних служб, щоб краще допомагати жертвам насильства. Організації громадянського суспільства, особливо жіночі організації, мабуть, відіграли найбільшу роль у просуванні змін.

Жіночі організації по всьому світу працювали поодиночі та в коаліціях, щоб привернути увагу до проблеми, захистити жертв та вимагати відшкодування. Проте, незважаючи на більш ніж десятирічну діяльність, також очевидно, що жінки не стали значно вільнішими від насильства, ніж вони були в минулому. Навпаки, як зазначає ЮНІФЕМ, ситуація

є парадоксальною: «Ландшафт гендерно зумовленого насильства трансформувався ... [але] замість того, щоб відбулося різке скорочення насильства щодо жінок, ... виклики стали складнішими, опір змінам – глибшим, реакція на розширення прав і можливостей жінок – кричущою, а методи, що використовуються для підтримки статус-кво, – більш витонченими та підступними» [16]. Саме в такому кліматі оцінка ефективних практик та здатність адаптувати перспективні стратегії до мінливих обставин є життєво важливими для подальших зусиль з припинення насильства щодо жінок.

Насильство щодо жінок проявляється як фізична, сексуальна та/або психологічна шкода. Ці категорії насильства не є взаємовиключними, а форми насильства слід розуміти широко, щоб охопити цілий ряд видів поведінки, спрямованих на здійснення влади та контролю над жінками. Декларація ООН про викорінення насильства щодо жінок класифікує три основні форми насильства, виходячи з того, де відбуваються дії та стосунків між жертвою та кривдником: (1) насильство в сім'ї; (2) насильство в громаді; та (3) насильство, що здійснюється або потурається державою [17]. Насильство, що здійснюється в сім'ї, включає домашнє насильство, яке також називають насильством з боку інтимного партнера або подружнє насильство, щоб пояснити, що кривдник і жертва мають довгострокові стосунки. Насильство з боку інтимного партнера зазвичай використовується для позначення будь-якої поведінки, яка відбувається в інтимних стосунках між партнерами чи колишніми партнерами (одруженими чи співмешканцями), яка може призвести до фізичної, психологічної чи сексуальної шкоди тим, хто бере участь у інтимних стосунках. Насильство з боку інтимного партнера є вужчим поняттям, ніж домашнє насильство, оскільки включає в себе поняття насильство виключно між партнерами, коли домашнє насильство розширює коло суб'єктів і тут передбачені всі члени родини, або навіть особи які не перебувають у кровно-споріднених відносинах проте проживали чи проживають разом, у тому числі й щодо таких осіб. Коли в насильстві інтимного партнера постраждалою особою є зазвичай інший інтимний партнер (найчастіше жінка), то в домашньому насильстві це може бути будь який член родини, у тому числі й діти, які стають свідками насильницьких дій. Зґвалтування в шлюбі та сексуальне насильство над дітьми також є видами насильства щодо жінок, що відбуваються в сім'ї [17]. Насильство на рівні громади включає зґвалтування та сексуальне насильство, сексуальні домагання на робочому місці та в навчальних закладах, а також експлуатацію жінок та дівчат через торгівлю людьми та проституцію. Насильство з боку держави включає зґвалтування під час війни або з боку правоохоронних органів, сил безпеки чи збройних сил як під час збройного конфлікту, так і в мирний час, або з боку миротворчого персоналу в неконфліктних ситуаціях, а також жорстоке поводження з жінками, які перебувають під державним контролем. Надавачі послуг та адвокати, які працюють з постраждалими від насильства щодо жінок, часто стикаються з такими формами насильства, які ще

не визнані правоохоронними органами та правовими системами, такими як переслідування або використання нових технологій, Інтернету та електронної пошти для вчинення кібер насильства проти жінок [18].

Гендерно зумовлене насильство не є синонімом насильства проти жінок, але часто використовується як синонім, оскільки саме жінки є основною мішенню гендерно зумовленого насильства. Через гендерну дискримінацію, яка ставить жінок у вразливе та безправне становище, жінки-жертви «зазнають більш тяжких наслідків порівняно з тим, що зазнають чоловіки» [19].

Насильство щодо жінок «часто сягає корінням у передконфліктні умови, але воно зростає і часто стає загальноприйнятою практикою під час конфлікту та на постконфліктному етапі. ... з переходом від конфлікту до миру відбувається перехід [гендерного насильства] з публічної у приватну сферу через зростання домашнього насильства» [20]. Нещодавні конфлікти продемонстрували це явище. Згвалтування та сексуальне насильство використовувалися як свідомі тактика ведення війни, а жінки, які були змушені покинути свої домівки, як біженці або живуть у таборах для переміщених осіб, є особливо вразливими до насильства щодо жінок. На жаль, у деяких випадках миротворчі операції були причетні до сексуальної експлуатації. Постконфліктна нестабільність призводить до збільшення кількості жінок, які експлуатуються через проституцію, а також до зростання торгівлі жінками та дівчатами. Після формального завершення бойових дій спостерігається тенденція зростання рівня домашнього насильства, що зумовлено перенесенням агресивних моделей поведінки з військової до приватної сфери, зокрема – в межах сімейних стосунків.

У 2002 році Фонд ООН для розвитку в інтересах жінок (ЮНІФЕМ) провів серію регіональних досліджень з метою вивчення масштабів і характеру насильства щодо жінок та каталогізував зусилля, спрямовані на боротьбу з цією проблемою. Результати сканування висвітлені у звіті «Ні хвилини більше: Припинення насильства над жінками» (2003), в якому розглядаються загальні елементи перспективних стратегій з усього світу [16]. У 2005 році Відділ ООН з питань поліпшення становища жінок спільно з Управлінням ООН з наркотиків та злочинності скликали нараду групи експертів для визначення факторів, які роблять конкретну ініціативу належною практикою, а також для визначення законодавства, планів, політики та інших підходів, які були ефективними у боротьбі з насильством щодо жінок [21]. У підсумковому звіті наради зафіксовано деякі проблеми у спробі визначити загальні елементи належних практик та викладено принципи, що лежать в основі законодавства щодо надання послуг та профілактики [22].

Ґрунтуючись на концепції рівності, закріпленій у Статуті Організації Об'єднаних Націй, Відділ з питань поліпшення становища жінок (DAW) працює над забезпеченням гендерної рівності та розширенням прав і можливостей жінок як рівноправних партнерів і бенефіціарів сталого розвитку,

прав людини, миру і безпеки. Разом із урядами, іншими установами системи Організації Об'єднаних Націй та громадянським суспільством, включаючи неурядові організації, DAW займається просуванням глобального порядку денного з питань гендерної рівності та прав жінок, а також над тим, щоб голоси жінок були почуті, а їхні пріоритети та проблеми були повністю інтегровані в усі сфери міжнародної політики. Основні обов'язки: сприяння формулюванню політики, глобальних стандартів і норм щодо гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок на глобальному рівні, в тому числі шляхом проведення аналізу та досліджень; просування, підтримка та моніторинг імплементації міжнародних угод з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок, включаючи Пекінську платформу дій, на міжнародному та національному рівнях; підтримка реалізації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та Факультативного протоколу до неї; сприяння впровадженню гендерних підходів у всіх секторах, як в рамках системи ООН, так і поза нею [23]. Посилену допомогу надають також й інші організації, зокрема, Women's Initiatives for Gender Justice (WIGJ) – міжнародна правозахисна організація, яка виступає за гендерну справедливість та відповідальність за сексуальні та гендерно зумовлені злочини (SGBS) через роботу Міжнародного кримінального суду та національні механізми. European Women Lawyers Association (EWLA) – міжнародна неприбуткова та неурядова організація, зареєстрована у Бельгії. Членство в Асоціації відкрите як для окремих жінок-юристок, так і для професійних об'єднань. Асоціація об'єднує європейських жінок-юристок та їхній досвід у моніторингу законодавства та політики з точки зору фундаментальних прав, включаючи гендерну рівність [24]. European Implementation Network – організація, яка працює з метою забезпечення повного та своєчасного виконання рішень Європейського суду з прав людини. Зокрема, EIN забезпечує: надання експертної підтримки у налагодженні контактів з установами, які контролюють виконання справ та готують подання на виконання рішень ЄСПЛ; сприяння обміну кращими практиками на національному рівні з метою сприяння виконанню рішень Суду; сприяння поширенню інформації про виконання рішень ЄСПЛ [24]. The women's human rights training institute — це унікальна ініціатива, заснована у 2004 році як перша у своєму виді програма, що мала на меті побудову спроможності молодих юристок/тів з Центральної та Східної Європи і нових незалежних держав (CEE/ NIS) у судових справах, пов'язаних з правами жінок, включаючи: насильство стосовно жінок; сексуальне та репродуктивне здоров'я жінок і права; трудова дискримінація. Madre – це міжнародна жіноча правозахисна організація, яка працює в партнерстві з громадськими жіночими організаціями по всьому світу для вирішення питань економічної та екологічної справедливості, здоров'я жінок і гендерних питань, а також розбудови миру [24].

Що ж стосується передового досвіду в Європі, у рамках своєї кампанії проти домашнього насильства 2005–2007 років Рада Європи дослідила

прогрес, досягнутий державами-членами [25]. Бюро Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) у справах Європи та Євразії періодично проводить дослідження різних аспектів домашнього насильства з метою підвищення оперативності реагування програм USAID, обміну інформацією про ефективні практики та отримання рекомендацій від експертів для подальшої роботи [26]. Останні звіти були присвячені кращим практикам у розробці програм з запобігання торгівлі людьми, захисту та допомоги постраждалим від торгівлі людьми, а також методам об'єднання послуг для постраждалих від домашнього насильства та торгівлі людьми [27]; [28].

Традиційні погляди на насильство щодо жінок як на приватну проблему означали, що закон не захищав жінок належним чином. Тому було розроблено спеціальне законодавство, особливо для захисту жінок від насильства в сім'ї або з боку співмешканця чи колишнього партнера. Законодавство варіюється відповідно до різної судової історії в кожній державі та ролі поліції, прокуратури та цивільних судів. Це законодавство та його імплементація зазвичай (за деякими винятками щодо порушень наказів) відокремлені від законодавства, спрямованого на кримінальне переслідування. Воно слідує ідеї негайного захисту від подальшого насильства шляхом забезпечення фізичної дистанції між жертвою та кривдником, а іноді вимагаючи від кривдника утриматися від дій, які викликають страх і страждання. Заходи правового захисту для жертв зґвалтування є менш розвиненими. Може пройти багато часу, перш ніж злочинця буде юридично ідентифіковано на підставі обвинувального вироку, або можуть існувати інші загрози для жертви, наприклад, з боку сім'ї або кримінальних співучасників. Заходи захисту жертв, які подають скаргу після зґвалтування або нападу, (за деякими винятками) здебільшого відсутні.

Деякі держави, наприклад, Австрія, Швейцарія, Німеччина, Ліхтенштейн, Люксембург, Іспанія, Польща, розробили законодавство, яке, окрім можливості арешту, дозволяє поліції вживати позитивних заходів на місці інциденту домашнього насильства, щоб вигнати кривдника з дому. Вимоги до поліції щодо дій відрізняються в різних країнах. Здебільшого виселення є превентивним заходом, що дозволяє поліції заборонити правопорушнику спільне житло та його безпосереднє оточення і заборонити йому туди повертатися – навіть якщо він є власником будинку або квартири. Такий припис може бути винесений, якщо є імовірність того, що напад на життя, здоров'я або свободу є неминучим. Може бути вимога, щоб суд або місцевий орган влади розглянув цей припис протягом кількох днів. Термін дії ордеру є різним, як правило, в межах 10–14 днів, а іноді може бути гнучким (встановлюється в кожному конкретному випадку) [28].

Законодавство про цивільні захисні приписи розвивається в державах-членах, наприклад, у Швейцарії, Великій Британії, Північній Ірландії, Німеччині, Австрії, Словацькій Республіці, Франції, Люксембурзі, Бельгії. В основному існують два типи наказів: накази про зайняття, які регулюють зайняття сім'єю житла, та накази про недопущення домагань для захисту

від усіх форм насильства та жорстокого поводження. Законодавчі вимоги та наслідки відрізняються в країнах-членах ЄС. Заборонні приписи можуть видаватися судами (переважно цивільними судами) за заявою і можуть забороняти особі вступати в контакт або наближатися до іншої особи та/або будь-якої відповідної дитини; часто, хоча і не завжди, вони також забороняють контакти в межах визначених територій. В Ірландії Окружний суд має повноваження видавати такі накази (накази про безпеку як форма наказу про недопущення домагань) на термін до п'яти років. Докази щонайменше для тимчасових заборон зазвичай стосуються балансу імовірностей того, що насильство мало місце, і, таким чином, вимагає нижчого рівня доказів, ніж у системі кримінального правосуддя.

Судовий наказ про зайняття житла регулює правовідносини між сторонами у їхньому спільному проживанні. Наказ про зайняття може бути виданий у різних формах, наприклад, забезпечення права заявника залишатися в будинку або обмеження права відповідача займати та/або повертатися в будинок. Вимога часто полягає в тому, щоб довести, що спільне проживання є нестерпним через тілесне чи психічне насильство або загрозу такого насильства щодо подружжя; це часто, але не завжди, поширюється на захист будь-якої близької особи, яка розділяє спільне домогосподарство. У Франції суд у сімейних справах може вжити будь-яких надзвичайних заходів, які він вважає необхідними, якщо «один з подружжя серйозно нехтує своїми обов'язками таким чином, що це загрожує інтересам сім'ї». Іноді цивільний суд може дозволити подружжю жити окремо лише в контексті шлюбнорозлучного процесу (наприклад, Республіка Словенія, Кіпр). В Ірландії ради охорони здоров'я також уповноважені звертатися за обома типами розпоряджень, коли особа могла б звернутися самостійно, але через страх або травму не хоче цього робити. Згода особи не є обов'язковою, хоча консультація з нею є обов'язковою. Деякі держави-члени представили проект закону про накази щодо цивільного захисту на момент відправлення анкети (наприклад, Хорватія, Болгарія). В італійському законопроекті жінка також має право вимагати, щоб поліція заарештувала її партнера, якщо вона ініціює кримінальне провадження у випадку цивільного процесу – може просити про запобіжні та обмежувальні заходи для чоловіка або партнера, що забороняє йому відвідувати як будинок для спільного проживання, так і будь-яке інше місце, у якому жінка регулярно може перебувати [28].

Дослідження щодо захисних ордерів показують, що в багатьох країнах їх насправді важко отримати. У Великій Британії, наприклад, вартість отримання захисного припису є непомірно високою, а правова допомога здебільшого недоступна для жінок, які працюють. Шведська оцінка вказує на те, що лише половина заяв жінок, які шукали захисту від агресивного чоловіка, були задоволені; в Австрії було показано, що рівень успішності вищий, коли жертви отримують підтримку від адвокаційних служб або адвоката. Оціночне дослідження, проведене на національному рівні

в Німеччині, показало, що багато справ про видачу захисного припису закриваються у зв'язку з мировою угодою або відкликанням заяви жертви, і лише незначна частина – за рішенням суду. На противагу цьому, аналіз справ в одній із земель Німеччини з розвиненою структурою міжвідомчої співпраці показав, що лише дуже невелика кількість справ була закрита, а більшість з них дійшла до суду. Заяви про застосування прискореної судової процедури тимчасової заборони також були набагато успішнішими, ніж у середньому по країні, і на прийняття рішення суду знадобилося два дні. Таким чином, поточні дослідження свідчать про те, що жінки, які не користуються підтримкою адвокаційних послуг або адвоката, мають менше можливостей фактично скористатися своїм законним правом на захист. Створені міжвідомчі структури співпраці можуть запропонувати підтримку потерпілим і водночас зробити судову систему значно ефективнішою [29]. Зокрема, мережа «Жінки проти насильства в Європі» (WAVE), започаткована 1995 року на Конференції жінок ООН у Пекіні, розробила стандарти для притулків та інших служб, які є цінним орієнтиром для встановлення національних стандартів надання послуг. Жертви домашнього насильства і ті, хто зазнав сексуального нападу або зґвалтування, мають різні потреби в екстреній допомозі, і може бути ефективним надавати їх окремо.

У Європі спостерігається тривожна нестача кризових центрів для жертв зґвалтувань або інших відповідних послуг. Це відповідає надзвичайно низькому рівню кримінального переслідування та засудження, хоча для більшості зґвалтувань, про які повідомляється в поліцію, винуватець відомий. Підтримка з боку жіночих адвокаційних служб підвищує як рівень судового переслідування, так і рівень засудження. Коли закон не застосовується у переважній більшості випадків, порушується сам принцип верховенства права і заперечуються права людини, на захист яких він покликаний. Ця ситуація потребує термінового вирішення. Особи, які вчиняють домашнє та сексуальне насильство, повинні бути притягнуті до відповідальності та до них мають бути застосовані чіткі та однозначні санкції. Лікування кривдника не повинно замінювати судове переслідування, але може бути альтернативою покаранню, наприклад, коли рівень насильства, який можна довести, не вимагає тюремного ув'язнення, а фінансові стягнення або штрафи покарають жертву навіть більше, ніж кривдника. Участь у призначеній судом програмі для кривдників може слугувати захисту жертви. Необхідно докласти всіх зусиль, щоб забезпечити участь чоловіків у таких програмах.

Висновки. Гендерна безпека є ключовим елементом сучасної системи захисту прав жінок і невід'ємною умовою побудови справедливого, рівноправного суспільства. Проведений аналіз засвідчує, що насильство щодо жінок залишається глобальною проблемою, яка потребує системного підходу, злагодженої роботи державних інституцій, міжнародних організацій, громадянського суспільства та засобів масової інформації. Міжнародні

правові інструменти, зокрема Конвенція CEDAW, резолюції Ради Безпеки ООН, а також регіональні ініціативи створюють основу для вироблення ефективних механізмів запобігання та протидії гендерно зумовленому насильству. Проте лише формальне прийняття таких документів є недостатнім – важливою є їхня реальна імплементація на національному рівні, включно з розвитком правозахисної інфраструктури, правової освіти, підтримки жертв та підвищенням обізнаності громадськості. Особливу увагу варто приділяти трансформації соціальних норм і подоланню гендерних стереотипів. Гендерна безпека не обмежується лише відсутністю фізичних загроз, вона також охоплює гарантії рівного доступу жінок до освіти, охорони здоров'я, політичного представництва та економічної участі. Лише за умов комплексного підходу, який поєднає правові, соціальні та освітні заходи, можливо досягти сталих результатів у боротьбі з насильством та забезпеченні прав жінок. Таким чином, гендерна безпека повинна стати пріоритетом державної політики, що ґрунтується на міжнародних стандартах, з урахуванням локального контексту та потреб самих жінок.

Література:

1. Bringing Security Home: Combating Violence Against Women in the OSCE Region. A Compilation of Good Practices. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/d/b/37438.pdf>.
2. ООН Жінки. URL: <https://semaukraine.org.ua/menu/view?slug=oon-zhinki>.
3. Measuring Gender Equality in Science and Engineering: the SAGA Toolkit. (2017). SAGA Working Paper 2. URL: <https://uis.unesco.org/sites/default/files/documents/saga-toolkit-wp2-2017-en.pdf>.
4. Камінська Н.В., Свешнікова М.М. Діяльність міжнародних організацій у сфері забезпечення гендерної рівності. Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ. 2020. № 1 (19). С. 102–109.
5. Політика НАТО у сфері жінок, миру і безпеки. 2024. URL: https://www.nato.int/cps/uk/natohq/official_texts_227578.htm?selectedLocale=uk.
6. Просування гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок в Україні через ефективну співпрацю в цілях розвитку та фінансування. URL: <https://surli.cc/wfgigu>.
7. OSCE Action Plan for the Promotion of Gender Equality, adopted by Decision No. 14/04, MC.DEC/14/04 (2004).
8. OSCE MC.DECision No. 15/05, Preventing and Combating Violence Against Women, (2005).
9. UNESDOC. URL: <https://surli.li/ewewbg>.
10. Добробут і безпека жінок. 2019. URL: https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.
11. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207#Text.
12. Beijing Declaration and Platform for Action <https://www.icsspe.org/system/files/Beijing%20Declaration%20and%20Platform%20for%20Action.pdf>.
13. Стратегія гендерної рівності Ради Європи на 2024-2029 роки доступна українською мовою. URL: <https://surli.li/hyzzxz>.

14. The Istanbul Convention. URL: <https://www.edf-feph.org/the-istanbul-convention/>.
15. Protecting women against violence: Analytical Study of the Results of the Second Round of Monitoring the Implementation of Recommendation Rec (2002) 5, (Council of Europe/ CDEG, 2008) 2 rev (2008): URL: http://www.coe.int/T/E/Human_Rights/Equality/05._Violence_against_women
16. Not A Minute More: Ending Violence Against Women, (UNIFEM, 2003), P. 12.
17. Андрус'як І.П. Понятійно-категоріальний апарат у сфері домашнього насильства. Юридичний науковий електронний журнал. № 3. 2024. С. 18–21.
18. Finding a difficult balance: Human rights, law enforcement and cyber violence against women, genderIT.org, 19 August 2008, URL: <http://www.genderit.org/en/index.shtml?w=a&x=96169>.
19. UNFPA Strategy and Framework for Action to Addressing Gender-based Violence 2008-2011. URL: <https://www.refworld.org/reference/themreport/unfpa/2009/en/65791>.
20. Tsjeard Bouta, Georg Frerks and Ian Bannon, Gender, Conflict and Development, (World Bank, 2005), P. 33.
21. Good Practices in Combating and Eliminating Violence Against Women, Report of the Expert Group Meeting, (DAW and UNODC, 17–20 May 2005). URL: <https://surl.li/jbvewg>
22. Expert papers and the final meeting report. URL: <http://www.un.org/womenwatch/daw/vaw/v-egms-goodp2005.htm>.
23. About the Division for the Advancement of Women. URL: <https://surl.li/uuketh>.
24. Міжнародні організації. URL: <https://jurfem.com.ua/mizhnarodni-organizaciyi/>
25. Best Practices for Programming to Protect and Assist Victims of Trafficking in Europe and Eurasia, (USAID, 2008) (Doc ID: PN-ADN-295). URL: <https://surl.li/dghif>
26. Best Practices in Trafficking Prevention in Europe and Eurasia, (USAID, 2009) (Doc ID: PN-ADN-296). URL: https://documentation.lastradainternational.org/lisidocs/Trafficking%20of%20Men%20Draft_final.pdf.
27. Methods and Models for Mixing Services for Victims of Domestic Violence and Trafficking in Persons in Europe and Eurasia, (USAID, 2008) (Doc ID: PN-ADN-297). URL: <https://surl.li/uzbpqb>
28. Combating violence against women. URL: <https://rm.coe.int/168059aa52>.
29. Добробут і безпека жінок. https://www.osce.org/files/f/documents/0/8/440318_0.pdf.

Zamula A. Protection of women's rights in the context of gender security: analysis of measures to counteract violence

Summary. The article is devoted to the study of security challenges in the field of women's rights protection, in particular in the context of combating violence. It is pointed out that violence against women is one of the greatest threats to their rights, health and well-being, as well as a serious obstacle to achieving gender equality. Gender security, which includes the protection of women from violence, discrimination and threats in various spheres of life, is seen as the basis for creating a legal and social environment conducive to women's development.

The article analyzes the main international and national mechanisms aimed at combating violence against women. Particular attention is paid to international instruments such as the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW), as well as UN Resolutions calling on states to strengthen measures to combat violence and the activities

of international organizations in this area. The author emphasizes the importance of implementing international standards at the national level, in particular by improving the legislative framework that provides effective protection measures for victims of violence, including women. The author also discusses the social, cultural and psychological aspects of violence that contribute to its spread.

It is noted that in the modern world, states play a key role in ensuring women's safety and combating gender-based violence. States that adhere to the principles of social justice and equality actively develop and implement policies aimed at supporting women who have been victims of violence and preventing such crimes in the future. Comprehensive measures include both legislative initiatives and social programs aimed at protecting victims, raising public awareness and bringing perpetrators to justice.

The analysis of international initiatives, such as the Istanbul Convention, which defines generally accepted standards for preventing and combating violence against women, deserves special attention. The study traces how the ratification and implementation of the Convention's norms affect changes in national legislation and the development of institutions that protect women from violence.

The study shows that states investing in social guarantees, education and human rights mechanisms significantly reduce the risks of violence against women. The experience of countries with developed social policies confirms that only a comprehensive approach, including legal, economic and social aspects, can ensure effective combating of gender-based violence. The conclusions of the research emphasize the importance of implementing integrated state programs that take into account the specifics of the national context, as well as the need for active public participation in the formation and implementation of policies to protect women's rights.

Key words: women's rights, gender, gender-based violence, violence against women, state, social policy, legislative initiatives.